

*Timur'un Yükselişi ve Batı'nın Diplomatik Cevabı, 1390-1405**

The Rise Of Tîmûr And Western Diplomatic Response, 1390-1405

Musa Şamil YÜKSEL**

Özet

Timur'un Ankara savaşında (1402) Osmanlı sultanı Bayezid'i mağlup etmesi dönemin Latin kronikçileri tarafından Hıristiyanlığın kurtarılması olarak görülürken, kendisi de batılı hükümdarlar tarafından değerli ve güvenilir bir müttefik olarak kabul edilmiştir. Bu dönemdeki Doğu-Batı diplomasisinin tabiatını açık bir şekilde anlayabilmemizi sağlayacak önemli sayıda kaynaklar var olsa da batılı bilim adamları bu ilişkiyi kaleme almakta oldukça sessiz kalmışlardır. Bu makalede Timur ile Batı arasındaki diplomasi'nin başlaması ve gelişmesi dönemin kaynaklarına dayanılarak ele alınmıştır.

•

Anahtar Kelimeler

Timur, Venedik, Cenova, Hospitalierler, VI. Charles, IV. Henry, Kastilyalı III. Enrique, Aragonlu Marti, Ruy Gonzalez de Clavijo, Sultaniyeli John, Frater Franciscus.

•

Abstract

Timur's defeat of the Otoman sultan Bâyezid at the battle of Ankara in 1402 was hailed by Latin chroniclers of the time as the saving of Chrisendom, while his reception by Western sovereigns was that accorded to a trusted and valued ally. Yet Western scholars have been conspicuously silent in chronicling this relationship, though a significant number of sources exist to give us a reasonably clear insight into the nature of this East-West diplomacy. In this article, the beginning and development of diplomacy between Tamerlane and the West have been handled in terms of the sources written during the said period.

•

Key Words

Tamerlane, Venice, Genoa, Hospitallers, Charles VI, Henry IV, Enrique III of Castile, Marti of Aragon, Ruy Gonzalez de Clavijo, John of Sultaniye, Frater Franciscus.

* Adam Knobler, "The Rise of Tîmûr and Western Diplomatic Response, 1390-1405", JRAS, 3. seri sayı 5/3, .341-349.

** Araş. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Barlas kabilesine mensup olan ve kurduğu devlet XV. yüzyılın ilk yıllarında Akdeniz'den Hindistan'a kadar uzanan Timur (veya Timurlenk), Orta Asya tarihinin üzerinde en çok araştırma yapılan ve en fazla romanlaştırılan şahsiyetidir. Sergilemiş olduğu korkunçluk ve düşmanlarına karşı sıkça gösterdiği acımasızlık da askeri başarıları kadar efsaneleşmiştir. Aslında Timur hakkında Batı'da ortaya çıkan efsane bütün Gotik romanları gibi insanı gülmekten çatlatan komiklikler ile dolu ve mantık dışı uydurmalar ile süslüdür.¹

Timur'un XV. yüzyılın ilk yıllarında Batı ile olan gerçek ilişkisi modern mitolojinin aksine oldukça samimidir. Ankara savaşında (1402) Osmanlı sultanı Bayezid'i mağlup etmesi dönemin Latin kronikçileri tarafından Hıristiyanlığın kurtarılması olarak selamlanırken, kendisi de batılı liderler tarafından güvenilir ve değerli bir müttefik olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar böyle bir Doğu-Batı diplomasisinin tabiatını açık bir şekilde kavramamızı sağlayacak önemli sayıda kaynaklara sahip olsak da, şimdiye kadar batılı bilim adamları bu ilişkiyi kaleme almakta oldukça sessiz kalmışlardır.

Timur ile Batı arasındaki diplomasi son olarak Fransız müsteşrik Silvestre de Sacy tarafından 19. yüzyılda detaylı olarak anlatıldı.² Her ne kadar bazı çağdaş bilim adamları samimi ilişkilerin varlığına dair kısa imalarda bulunmuş olsalar da bunlar, eldeki delillerin tam bir müzakeresinden çok bilgi kırıntılarında ibarettir.³ O dönemin Osmanlı-Batı düşmanı yada Timurlu bilim adamlarının bir çoğu bu konuda tam bir sessizlik içerisindeyler.⁴ Bundan dolayı bizim buradaki amacımız Batılıların "Tatar Timur"u anlamalarına ve onunla olan ilişkilerinin tamamına biraz ışık tutmaktır.

¹ Timur hakkında "Onun adı, kendilerine hiç bir şey ifade etmeyen insanların büyük çoğunluğuna bile son beş Asurlu kralının 120 yılda yaptıkları kadar dehşeti 24 yıllık süre içerisinde yapan bir askeri anımsatır... Tek düşüncesi, askeri gücünü çirkin bir şekilde kötüye kullanarak insanoğlunun hayalini etkilemek olan çatlak beyinli, megaloman, katil, deli adam..." diyen Arnold Toynbee'den başka bir tarihçi olamaz. A.J. Toynbee, *A Study of History*, IV, Oxford 1939, s.500.

² S. de Sacy, "Mémoire sur une correspondance inédite de Tamerlan avec Charles VI", *Mémoires de l'Institut Royal de France, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, VI(1822), s.470-522.

³ Bkz. J.W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick 1969, s.504-9.

⁴ K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*, Philadelphia 1976-84, I, s.376, Timur hakkında kısaca bilgi vermektedir. Aynı şekilde, İngilizce konuşan bir araştırmacı tarafından son yüzyıl içerisinde Timur hakkında ilmi olarak ilk defa kaleme alınmış bir monografi olan ve Timur'un idare yöntemi üzerine yazılan B. F. Manz'ın son kitabı [*The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge 1989] da Timur'un Batı ile olan ilişkisi hakkında kısa açıklamalar içermektedir.

Bir Barlas kabilesi mensubu ve onun Çağatay ulusu ordusunun Orta Asya'nın en uzak bölgesinde iktidara gelmesinin başlangıçta Batılılarca dikkate alınmaması hiç de şaşırtıcı değildir. 1380'lerin ortasından daha önce onunla ilgili herhangi bir haber de Batı'ya gelmiş olamaz.⁵ Batı kaynaklarında Timur ile ilgili olarak Venedik senatosunun 1394 yılında Osmanlı Sultanı ile bir Tatar liderinin arasında gelişen bir düşmanlığı görüşmesinden önce herhangi bir kayda rastlanmaz.⁶

Doğu'da bilinmeyen fakat belli ki güçlü bir devletin ortaya çıkmasına Venedik'teki tepki Karadeniz Bölgesi'ndeki Tana ve Venedik ticaretinin kaderi üzerine duyulan endişe olmuş ve hemen Altın Orda hanı Toktamış'a kendisinden koruma talep eden mektuplar yollanmıştır.⁷ Fakat Toktamış'ın başkenti Saray'ın yağmalanması ve yakılması ile Altın Orda'nın Batılı müttefikleri için yapabileceği çok az şey vardı.⁸

Bu arada Osmanlılar 1396 yılında Niğbolu'da Haçlı orduları karşısında ezici bir zafer kazandı.⁹ Bu kayıp Osmanlı tehdidinin Batılılarca algılanmasında ani bir değişikliğe sebep oldu ve Tatar Doğu'dan yardım ihtimaline işaret etti. Karadeniz ticaretine yönelen bu tehdit aşağı Tuna boyları ve Balkanlar'daki

⁵ Bu haberler Batı'ya bir kaç kaynak aracılığı ile gelmiş olmalıdır. Bunlardan ilki 1386-7 yıllarında saldırıya uğrayan Hıristiyan Gürcistan, bir diğeri de Rusya'nın bizzat kendisidir. Daha önce Timur tarafından korunan Altın Orda hanı Toktamış oldukça maharetli bir diplomat idi ve önceki efendisine karşı olan ilk mücadeleleri boyunca Polonya, Litvanya ve Moskova ile anlaşmalar imzalamıştı. Bkz. R. O. Crummey, *The Formation of Muscovy 1304-1613*, London-New York 1987, s.64. Muhtemel bir Tatar istilasına karşı ilk defa Venediklilerin Toktamış'tan Tana'nın korunmasını istedikleri belirtilmelidir.(Aşağıya bakınız). Timur'un Hıristiyan Rusya'ya etkisi için bkz. C. F. Halperin, "The Russian land and the Russian Tsar: the emergence of Muscovite ideology, 1380-1408", *Forschungen zur osteuropaischen Geschichte*, XIII, 1976, s.48-52.

⁶ *Registres des délibérations du sénat de Venise concernat la Romanie*, ed. F. E. Thiriet, The Hague, 1958-61, no.860. Bahse girerim Venedikliler Timur'un düşmanını teşhis etmekte yanılmaktadırlar. Venedik raporlarının tarihi, Timurlu-Osmanlı mücadelesinin herhangi bir safhasına denk gelmez. [bkz. A. Z. Togan, "Timurs osteuropapolitik", *ZDMG*, CVIII, 1958, s.279-298]. Aksine, kanaatime göre bu raporların 1393 yılı yazında Bağdat'ın yağmalanması ve Sultan Ahmed Celayir'in kaçmasına cevaben yazılmış olması daha muhtemeldir. Bu raporlar büyük ihtimalle de sultanın kaçtığı Dimaşk yada Mısır'daki Venedikli tüccarlar/diplomatlar aracılığı ile ulaşmıştır.

⁷ *Registres... du sénat*, no.898, 927, 981; *Délibérations des assemblées Vénitienes concernant la Romanie*, ed. F. E. Thiriet, Paris, 1971, no.933.

⁸ Saray'ın yağmalanmasını Manz özet olarak anlatmış, *Rise and Rule*, s. 72.

⁹ Niğbolu, Daha sonraki Haçlı seferleri için oldukça önemli bir yere sahip olmasına rağmen çok az sayıda kapsamlı çalışmaya konu olmuştur. A. S. Atiya bu Haçlı seferi üzerine varlığından haberdar olduğum en son monografiyi yazmıştır: *The Crusade of Nicopolis*, London 1934; yeni baskısı New York 1978. Diğer kısa çalışmalar için şu eserlere bakılabilir: Setton, *The Papacy and the Levant*, I, kısım 14; N. Housley, *The Later Crusades: from Lyons to Alcazar, 1274-1580*, Oxford 1992, s.76ff; J. J. N. Palmer, *England, France and Christendom*, Chapel Hill 1972, s.202-7; C. L. Tipton, "The English at Nicopolis", *Speculum*, XXXVII, 1962, s.528-40; R. Rosetti, "Notes on the Battle of Nicopolis", *Slavonic Review*, XV, 1937, s.629-38.

kayıplar karşısında daha sönük kaldı ve Timur'dan ziyade Osmanlı Türklerinin Batı Hıristiyanlığı için daha doğrudan bir tehlike olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Bizans imparatoru II. Manuel Paleologos, Fransa sarayından bu yeni tehlide karşı yardım istedi. Buna cevaben gönderilen elçilerin içinde 1398 yılında Timur'un sarayına giden bir Dominikan, François Sandron da bulunmaktaydı.¹⁰ Sandron hakkında çok az şey bilinmekle birlikte o, Timur'un daha sonraki yedi yıllık saltanatı boyunca Batılı saraylara göndereceği esas elçisi olmuştur.¹¹

1400'den itibaren Timur'un askeri hareketleri Batı Asya'daki Osmanlı gücüne doğrudan bir tehdit halini aldı. Onun 1401 yılı Mart ayında Memlûklere ait olan Dimaşk'ı yağmaladığı haberi, bölgede bulunan bir çok Latin konsolos vasıtası ile Batı'ya ulaşmış olmalıdır. Hem Timur'un sarayındaki hem de Batı Avrupa saraylarındaki siyasi hava, çeşitli şekillerde ortak hareket etme tekliflerine yol açacak nitelikteydi.¹²

Cenevizli tüccar Giacomo de Orado 1401 Eylül'ünde Girit'ten Venedik *Sapientes*'ine gönderdiği mektubunda, içlerinde bir Dominikan, "Frater Franciscus"un da bulunduğu Timur tarafından gönderilen iki elçinin bir Ceneviz gemisi ile 19 Ağustos 1401'de Pera'ya geldiğini belirtiyor. Bu elçiliğin amacı Timur'un baharda Osmanlılara karşı harekete geçmeyi planladığını belirterek, Grekleri Bayezid ile bir dostluk anlaşması imzalamaktan vazgeçirmek idi.¹³

¹⁰ Fransız-Bizans ilişkilerinin bu dönemi ile ilgili olarak bkz. Barker, *Manuel II Palaeologos*, s.154-69. Manuel'in yardım aramak amacıyla Batı'ya yapmış olduğu sonraki seyahati hakkında pek çok şey yazılmıştır [özellikle, a.g.y.; D. M. Nicol, "A Byzantine emperor in England: Manuel II's visit to London in 1400-1401", *University of Birmingham Historical Journal*, XII, 1971, s.204-25; G. Schlumberger, "Un Empereur de Byzance à Paris et à Londres", *Byzances et croisades: pages médiévales*, 1927, s.87-147]. Fakat bu konu bu makalenin biraz dışına çıkmaktadır.

¹¹ De Sacy ["Memoire", s.514], Sandron'un Niğbolu'daki Fransız birliğinden olduğu ve oradan da Doğu'ya doğru yol aldığı görüşündedir, ama bu konudaki delilleri oldukça yetersizdir. Niğbolu hakkında daha sonra araştırma yapan iki kişi [J. M. A. Delaville le Roulx, *Le France en Orient au XIVe siècle: expéditions du maréchal Boucicaud*, Paris 1886 ve Atiya, *Crusade of Nieopolis*] Sandron'un Fransız birliğinden olduğuna dair bir ifade kullanmazlar.

¹² H. R. Roemer, "Timur in Iran", *The Cambridge History of Iran*, 6: *The Timurid and Safavid Periods*, ed. P. Jackson and L. Lockhart, Cambridge 1986, s. 77. Dimaşk'taki Avrupalı topluluk için bkz. W. J. Fischel, "A new Latin source on Tamerlane's conquest of Damascus (1400/1401)", *Oriens*, IX, 1956, s.205, n. 3; A. Lopez de Meneses, "Los consulados catalanes de Alejandria y Damasco en el reinado de Pedro el Ceremonioso", *Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragon*, VI, 1956. Bu seferler için, özet olarak, bkz. Manz, *Rise and Rule*, s.73.

* Bilge adamlardan oluşan Düklük Meclisi, bkz. Frederic C. Lane, *Venice A Maritime 'Republic'*, Baltimore-London 1973, s.92. (Ç.N.)

¹³ "Item. narat [sic] suprascriptus quod die xviii augusti applicuit Peyram una galea armata lanuensium veniens de Trapesonda cum qua venerunt duo ambaxatores Timerbey, quorum unus vocatur frater Franciscus, ordine praedicatorum ... qui venerunt ad imperatorem Romanie et ad illos de Peyra pro hortando eos quod stent in suis terminis quod non faciant pactum cum

Orado, Peralıların elçiye vermiş olduğu cevaptan haberdar olmadığını iddia ederken, kronikçi Giorgio Stella, Pera'daki Cenevizlilerin saygı ve destek işareti olarak Timur'un bayrağını şehirde dalgalandırdıklarını yazmaktadır (1409 yılı civarında).¹⁴ Olumlu cevap verildiğine dair bir delil ise Timur tarafından İstanbul kral naibi olan VII. John Palaeologos'a yazıldığına inanılan 15 Mayıs 1402 tarihli mektuptur. Mektupta açıkça "Frate Franceco" tarafından Timur'a olumlu mesaj getirildiğinden ve aynı şekilde de cevap verildiğinden bahsedilmektedir.¹⁵

Sultaniye başpiskoposu John'un yanı sıra bu aynı Francesco/François'dan ayrıca Bayezid'in Ankara Savaşı'nda ezici bir şekilde mağlup edilerek (esir alınmasından) üç gün sonra Muharrem 805/ 1 Ağustos 1402 tarihinde yazılmış olan ve Timur ile (oğlu) Miranşah tarafından Batı Avrupa'daki çeşitli hükümdarlara gönderilen mektuplarda da zikredilmektedir.¹⁶ İçerik bakımından neredeyse bir birinin aynısı olan bu mektuplar Batı'ya dostluk ve Timurlu topraklarında serbest ticaret yapma teklifinde bulunuyordu.¹⁷

Batının buna cevabı ise coşkulu idi. Fransa'nın VII. Charles'ı ve İngiltere'nin IV. Henry'si Timur'a sırasıyla şu sıcak ifadelerle hitap ediyorlardı: "serenissimo ac victoriosissimo"* ve "amico nostro"♦. Henry, yardımları ve Hristiyan tüccarlara karşı ülkesinde gösterdiği dostluktan dolayı Timur'a teşekkür ettiği gibi Timurlu ülkesinden gelecek tüccarlar için de İngiltere'de güvenlik garantisi verdi.¹⁸ Ardından da Timur'un Yıldırım Bayezid'i mağlup

---

Turcho quia post collectores bladorum dictus Timerbeg [sic]; debebat ire contra Basaithum Turchum..." G. T. Dennis, "Three reports from Crete on the situation in Romania, 1401-1402", *Studi Veneziani*, XII (1970), s.245 [*Byzantium and the Franks* adlı eserinden yeniden basım, London 1982]. Bu ziyaret Pera Muhasebe Kayıtları'ndaki birkaç girdi ile doğrulanmaktadır. Bkz. N. Iorga, "Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle, I", *Revue de l'Orient Latin*, IV, 1896, s. 81-4.

¹⁴ "Post ejus legationis prolatum, elevatum fuit Peirae vexillum magnum ipsius Domini Tamborlani vocati cum honore et multa laetitia." G. Stella, *Annales Genuenses ab anno 1298 usque ad finem anni 1409 in Rerum Italicarum Scriptores*, ed. Ludovico Muratori, Milan 1730, XVII, s.1194d.

¹⁵ M. M. Alexandrescu-Dersca, *Le campagne de Timur en Anatolie*, Bucharest 1942; yeniden baskı, London 1977, s.123-4.

¹⁶ Ankara Savaşının bu tarihlemesi için bkz. *a.g.e.*, s.116-9. Roemer de onu takip etmiştir, "Timur in Iran", s.78.

¹⁷ De Sacy, "Memoires", s. 473-4, 478-80.

* Yücelerin en yücesi ve muzafferlerin en muzafferi. (Ç.N.)

♦ Dostumuz. (Ç.N.)

¹⁸ "Pro quibus omnibus magnifice Princeps amicitiae vestrae referimus... gratiarum eandem ex corde rogantes de vestra penes nos et nostros continuanda benivolentia, et ut nostri mercatores ad vestra dominia de beneplacito vestro personaliter accedere valeant prout nobis complacet ut et vestri mercatores ad nostra dominia poterint se conferre." "Henry IV to Timur (Westminster, c.1403)", *Original Letters Illustrative of English History, including numerous royal letters from autographs in the British Museum, the State Paper Office and one or two other collections*, ed. H. Ellis,

etmesinden duyduğu sevinci ifade etti.¹⁹ Charles'ın mektubu da hemen hemen aynı içeriğe sahipti.²⁰

Timur'a ait haberlerin ve elçilerin ulaşmasına tamamen resmi yazılarla verilen cevapların yanında, Bayezid'in mağlup edilmesinin coşkusu da dönemin kroniklerinde yankılanmıştır. Timur'un zaferlerine ait kayıtların coşkulusu kesinlikle İngiltere'dekiler idi. Thomas Walsingham, hem *Historia Anglicana* hem de St. Albans'da yazdığı *Ricardi Secundi et Henrici Quarti* adlı eserlerinde Timur'un askerleri ile Kudüs'ü yeniden ele geçirdiğini, 60.000 adamı ile beraber topluca Hıristiyanlığı kabul ettiklerini ve elbiselerinin üzerine haç diktirdiklerine dair bir hikaye anlatmaktadır.²¹ Bu kayıtlar 1300'lü yıllarının *Gesta Dei per Mongols* veya St. Alban kroniklerinde görülen ve orada Moğol Gazan Han'ın Hıristiyanlığı kabulünün neredeyse aynı ifadelerle tasvir edildiği hikayelerin bir redaksiyonu olarak görülebilir.²² Ayrıca aynı haberler Usku Adam'ın *Chronicon*'unda da görülmektedir ki, burada hem Timur'un Kudüs'ü ele geçirdiği hem de Hıristiyan hacıların Kutsal topraklara serbest gitme hakkının yeniden kazandığı kaydedilmektedir.²³ Adam'ın Roma'da ikamet etmekteyken yazdığı eserin metinleri daha önceki kaynaklardan alıntı yaptığına dair herhangi bir iz içermemektedir.

London 1846; yeniden baskı, London 1969). 3. seri, I, s. 54-8.

¹⁹ "Intelleximus etiam ex dictarum continentia litterarum qualiter ad partes Thurciae noviter accedentes nostrum vestrumque veterem Inimicum Baazitam scilicet et totam ipsius patriam infra modici temporis spatium suffragante Domino conculcastis. Unde spiritum consolationis et gaudii suscepimus vehementer." *Original Letters*, s.57.

²⁰ De Sacy, "Memoires", s. 521-2.

²¹ "Eo tempore allata sunt nova in Angliam per mercatores Graecos, quod multum laetificaverunt Imperatorem Constantinopolim et amicos ejus. Nunciatum est siquidem regnum suum hostili terrore vacuatum, et quod Rex de Letto, commisso bello contra Bassak, filium Bathardan illustrem, quem <Admiratum> appellant, eundem Bassak in bello peremerit, et destruxerit Ierusalem et in circuitu regionem; et quod idem Rex de Letto conversus sit ad Christianitatis ritum, propter tam gratiosam victoriam a coelo sibi datam, cum sexaginta millibus hominum sectae suae; qui, in signum suae fidei, jam utuntur albis vestibus supra armaturam suam, insertis crucibus rubri coloris in eisdem vestimentis." Thomas Walsingham, *Annales Ricardi Secundi et Henrici Quarti regum Angliae* in *Johannis de Trokelowe et Henrici de Blanford Chronica et Annales*. ed. H. T. Riley, Rolls Series, London 1866, sub anno 1401. Ayrıca bkz. T. Walsingham. *Historia*, sub anno 1401. Aynı hikaye İngilizce olarak John Capgrave tarafından da tekrarlanmaktadır, [*The Chronicle of England*. ed. F. C. Hingeston, London 1858, sub anno 1401].

²² Gazan'ın din değiştirme hikayeleri ile ilgili olarak bkz. S. Schein, "Gesta Dei per Mongolos 1300. The genesis of a non-event", *English Historical Review*. XCIV,1979, s. 805-19. Diğer Batı kroniklerinde ve Doğu kayıtlarında din değiştirme motifinin kullanılması ile ilgili olarak benim şu makaleme bkz. "Pseudo-conversions and patchwork pedigrees: the Christianization of Muslim princes and the diplomacy of Holy War", *Journal of World History* (Baskıda).

²³ Adam of Usk, *Chronicon*, ed. E. M. Thompson, London 1904, sub anno 1402.

Dönemin Fransız kronikleri ise böyle hayali hikayeler içermemekle birlikte, Sultaniyeli John'un gelişinden bahsettikleri gibi, Timur'un önceki seferleri ile ilgili sık sık doyurucu bilgiler de vermektedirler. St. Denis'in Kronik(lerine) inanacak olursak Bayezid'in mağlup olmasının haberleri ilk olarak, Osmanlılar tarafından Niğbolu savaşından bu yana hapis tutulan ve Ankara savaşından sonra geri dönen askerler tarafından getirilmiştir.²⁴ Fransa'da Bayezid'in mağlubiyetine duyulan ilginin Niğbolu'nun hatırasından kaynaklandığını hiç kimse yalanlayamaz: Enguerrand de Monstrelet böyle bir bağlantıdan *Chronique*'inde bahsetmiştir.²⁵ Bununla birlikte Timur'un başarılarının en kapsamlı anlatımı Fransa'ya Sultaniyeli John ve François Sandron'un elçilikleri sayesinde ulaşmıştır.

Sandron gibi Sultaniyeli John hakkında da çok az şey bilinmektedir.²⁶ John'un *Libellus de notitia orbis* adlı dünya coğrafyası eseri üzerine en önemli çalışmayı yapan Kern bile onun sadece bir "insan" olduğunu bildiğini itiraf eder; çünkü onun milliyetini dahi belirleyememiştir.²⁷ O, 1400 yılında İngiltere'nin IV. Henry'si tarafından "Habeşistan kralı Prester John"a bir mektup göndermekle görevlendirilmiştir; bundan dolayı da onun bir İngiliz olarak doğmuş olması muhtemeldir.²⁸ Fransa'ya gelmeden önce kendisinin Venedik'te olduğu bilinmektedir, fakat Timur'un hizmetinde yapmış olduğu diğer faaliyetler hakkında elimizdeki deliller oldukça eksiktir.²⁹ *Chronographia*

²⁴ *Chronique du religieux de Saint-Denis, contenant le règne de Charles VI, de 1380 à 1422*, ed. L. F. Bellaguet, Paris 1839-52, III, s. 46-7.

²⁵ Enguerrand de Monstrelet, *La chronique d'Enguerrand de Monstrelet*, Paris 1857-62, I, s. 85.

²⁶ John'nun kimliği ve daha sonraki yazıları ile çalışmaları hakkında bkz. A. Kern, "Der 'Libellus de Notitia Orbis' Iohannes' III (De Galonifontibus?) O. P. Erzbischofs von Sultanyeh", *Archivum Fratrum Praedicatorum*, VIII, 1938 ve Ş. Papacostea, "Un Călător în Tările Române la Începutul Veacului al XV-lea", *Studii, Revistă de Istorie*, XVIII, 1965.

²⁷ Kern, "Der 'Libellus...'", s. 82-4, Fransız yada İtalyan olduğunu ileri sürmektedir.

²⁸ "Henry IV to Prester John, 1400", *Royal and Historical Letters during the Reign of Henry the Fourth, King of England and of France, and Lord of Ireland*, ed. F. C. Hingeston-Randolph, London 1860-5, I, s.419-20. Wadding onun gerçek adının John Greenlaw olduğunu iddia etmektedir, bkz. Luke Wadding, *Annales minorum, seu Trium ordinum a S. Francisco institutorum*, Rome/Naples/Ancona 1731-1933, IX, s.248.

²⁹ Kern, "Der 'Libellus...'", s.84, n.8; John'un Venedik'te olduğu kendisinin Venedik'ten yazdığı ve daha sonra XV. yüzyılın ilk yıllarında Tommaso Antonio Catfarini tarafından kaleme alınan bir risale içerisinde yeniden yazılan iki mektup ile belgelenmektedir. Onun 1403 yılı Ocak ve Şubat aylarında orada olduğu kesindir. Bolonya piskoposu Cosimo Gentile de Meliorati'ye yazmış olduğu mektuplara gelince, bunlar konumuz ile alakalı değildir ve John'un bu dönemde Venedik'te bulunduğunu göstermelerinden başka bir yorum yapmaya gerek yoktur. Bkz. Tommaso Antonio Caffarini, *Tractatus super informatione originis, et processus, ac lenariae approbationis et confirmationis Fratrum, et Sonorum Ordinis de Poenitentia Sancti Dominici Fundatoris et Paris Ordinis Fratrum Praedicatorum*. Şurada: *Ecclesiae venetae antiquis monumentis nunc etiam primum editis illustratae ac in decades distributii*, ed. Flaminio Comaro, Venice 1749, XI, 1, s. 45, 49-51.

Regum Francorum'un da içerdiği gibi, Timur'un başarılarının uzunca bir tarihine hala onun yazdıkları sayesinde sahibiz.³⁰ *Chronographia*'nın derleyicisi Timur'u övmekten kaçınmış ve onun inanılmaz kana susamışlığı ile zalimliğini yerinde kaydetmiştir.³¹ Bununla birlikte Timur'un Ankara'da Bayezid'e karşı aldığı galibiyet ve Sultaniyeli John'un takip eden elçiliği, onun Fransız okuyucuları için, oldukça dar bir metin bünyesine gömülmüş hacimli bir biyografiye imkan vermekte oldukça yeterlidir.

Timur'a karşı İspanyol cevabı ise karışıktı. Onun fetihlerinin haberi hem Aragon'a hem de Kastil'e Ankara Savaşı'ndan çok önce ulaşmıştı. 1397 yılına kadar Dımaşk'ta bir tane ve bundan çok önce de İskenderiye'de bir tane Aragonlu konsolos bulunmaktaydı. Timur'un Suriye'yi istilası ve Dımaşk'ı yağmalaması haberi Dımaşk'da (1390-96) ve İskenderiye'de (1398-1432) Aragon konsolosu olarak görev yapan Antonio Ametller aracılığı ile Valensiya'ya ulaştı.³² Kastilya Kralı III. Enrique'yi 1401 yılı sonu – 1402 yılı başında Payo Gomez de Sotomayor ile Hernan Sanchez de Palazuelos'u Anadolu'ya hem Bayezid hem de Timur ile görüşmeleri için göndermeye sevk eden sebep de yükselen güç Timur'un bu haberleri idi.³³ Payo Gomez de Sotomayor ve Hernan Sanchez de Palazuelos'un elçilikleri hakkında, onların Ankara savaşında (1402) hazır buldukları ve Müslüman elçi Muhammed el-Hacı ile İspanya'ya geri döndüklerinden başka bir şey bilinmemektedir.³⁴ Ne Enrique'nin böyle bir elçiliği göndermesinin sebebi ne de onların izlediği yol hakkında bir bilgimiz vardır. Timur'un Fransız ve İngiliz krallarına yolladığına benzer bir mektup taşıyan kendi elçisini onlarla birlikte Kastil'e yollaması olumlu cevap aldıklarının göstergesidir.³⁵

Timur'un Hospitalierler'in üssü İzmir'i kuşattığı (Aralık 1402) haberinin, İzmir'i kuşatmadan önce Ankara'da kazanmış olduğu zaferin haberinden daha

³⁰ *Chronographia*'daki metin Latince'dir, *Chronographia Regum Francorum*, ed. H. Moranville, Paris 1891-97, III, s.191-233. Aynı metnin Fransızcası bağımsız olarak görülmektedir, bkz. H. Moranville, "Mémoire sur Tamerlan et sa cour par un Dominicain, en 1403", *Bibliothèque de l'École des Chartes*, LV, 1894, s.433-64.

³¹ "...aux autres qui feroient aucune chose contre lui ou qui contrediroient sa voluloné il est très cruel et les fait mourir de cruelle mort et leur fait souffrir divers tourmens; ..." *a.g.e.*, s.454.

³² Lopez de Meneses, "Los consulados catalanes", s.114; Antoni Rubió i Lluch (ed), *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409); col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria*, Barcelona, 1947, no.668.

³³ Bkz. Pedro Lopez de Ayala, *Coronica de Enrique III*, ed. C. L. Wilkins - H. M. Wilkins, Madison 1992, 3.24.

³⁴ Ruy González de Clavijo, *Embajada a Tamorlàn*, ed. F. López-Estrada, Madrid 1943, s.xlix-lxiv. López-Estrada'nın Gomez de Sotomayor ve Sanchez de Palazuelos ile ilgili olan girişi, Argote de Molina'nın elçilikten ziyade elçilerin kendileri hakkında yazdıklarından alınmıştır, bkz. Ruy González de Clavijo, *Historia del Gran Tamorlàn*, ed. G. Argote de Molina, Madrid 1782, s.1-3ff.

³⁵ González de Clavijo, *Embajada*, s.lii-liv.

erken Aragon sarayına ulaştığı görülmektedir. Çünkü 1402 yılı sonbaharında Constantine Rhallis Palaeologis başkanlığında bir Bizans elçiliği Aragon'da bulunmaktaydı ve Bizans kaynakları aracılığı ile 28 Şubat 1403'te kendisine ulaşan İzmir'in kuşatılması haberlerinden etkilenen Aragon kralı Martí ilk önce, Orta Asyalı lideri son derece aşağılayıcı bir cevap yazdı.³⁶ Martí, Kastilyalı III. Enrique'ye, daha sonra Aragonluların XIII. Benedict'e Timurlu karşıtı bir haçlı seferi düzenlemek için kaynak istemek amacıyla yolladıkları mektupta da yankılanan bir ifade ile Timur'a "Malvado"^{*} şeklinde hitap ediyordu.³⁷ Bununla birlikte Martí üç ay sonra, 27 Haziran 1403 tarihinde Bizans imparatoru Manuel II Palaeologos'a Hıristiyanlığın düşmanı (Bayezid)'in mağlup edilmesini tebrik eden bir mektup yolladı.³⁸ Ayrıca Nisan 1404 tarihinde Sultaniyeli John Batı Avrupa saraylarına yaptığı tur sırasında Valensiya'ya gelince Martí de, VI. Charles ve IV. Henry ile birlikte Timurlu sarayına tebriklerini ilettiler.³⁹

Payo Gomez ve Hernan Sanchez'in elçiliklerini takiben, Timur'dan mektup alan III. Enrique buna, vekilharç tarafından da desteklenen bir diğer elçiyi, Ruy Gonzàlez de Clavijo'yu Doğu'ya göndererek cevap verdi.⁴⁰ Yanında bir keşiş ile bir kraliyet askeri bulunan ve Timur'un daha önceki elçilik heyeti ile İspanya'ya göndermiş olduğu elçisinin rehberlik ettiği Clavijo'nun görevi Timur'u Semerkand'da görmek ve onu Hıristiyanlık ordusuna katılarak bir kez daha Türkler üzerine saldırmaya teşvik etmek için çaba sarf etmektir. Timur'un sarayına gidiş ve dönüşü kapsayan bu üç yıllık (1403-6) seyahatname, Timur'un sağlığındaki Timurlu ülkesi hakkındaki en önemli ve en detaylı Batı kroniğidir. Sadece Timur'un sarayındaki hayatı tasvir etmekle kalmaz, ayrıca Avrupalıların İran ve Orta Asya'daki ticaret aktivitelerinin de en önemli tanıklığını yapar. Timur'un III. Enrique'nin teklifine bir mektup yazarak dahi cevap vermemesi, Timur'un 1404-5 yıllarında Osmanlılara karşı geçekten başka

³⁶ C. Marinescu, "Du nouveau sur les relations de Manuel II Paléologue (1391-1425) avec l'Espagne", in *Atti dello VIII Congresso Internazionale di Studi Bizantini, Palermo 3-10 Aprile 1951*, Rome 1953, I, s.430-1.

* Kafir, iblis.(Ç.N.)

³⁷ *a.g.e.*, s.431.

³⁸ Rubiò i Lluch, *Diplomatari*, no. 672, 676-7; Barker, *Manuel II Palaeologos*, s. 255-6. Martí'nin Timur'un Ankara zaferinden nasıl haberdar olduğu tam olarak belli değildir. Sultaniyeli John bu tarihte henüz İspanya'ya gelmemiştir. Bu haberi Kastilya sarayından, Enrique'nin savaştan geri gelen iki elçisi vasıtasıyla almış olabilir ama bu konuda delil yoktur. Bizans imparatoru mektuplarını İspanya'ya iki farklı elçi ile göndermiştir: Constantine Rhallis Palaeologos ve Alexios Vranas. Martí'nin tebrik mektuplarını Haziran 1403'te Manuel'e getiren Vranas'tır. Bundan dolayı da iyi haberleri getirenin Vranas olması muhtemeldir.

³⁹ "Letters to Timur (Valencia, 1 April 1404) and Mîrânshâh (Valencia, 1 April 1404)", şurada: Rubiò i Lluch, *Diplomatari*, no.679-80.

⁴⁰ Timur'un Enrique ile mektuplaşması hakkında bkz. Gonzàlez de Clavijo, *Embajada*, s.lii-liv.

seferler düzenlemek niyetinde olmadığını gösterir. Timur'un ittifak tekliflerine olumlu cevap vermemesi kendisinin İspanyollara karşı negatif duygular beslemesinden çok Çin'e karşı sefer düzenlemek istemesi ile ilgilidir. Clavijo ile vatandaşlarının sıcak bir şekilde karşılanmaları, şahane bir şölenle ağırlandmaları ve Timur'un biyografisini yazan Şerefeddin Ali Yezdî'nin eseri *Zafernâme*'de bu elçiliği zikretmesi, onların olumlu bir şekilde karşılandıklarını göstermektedir.⁴¹ Timur Çin'e sefere çıkmasından hemen sonra 1405 yılında ölmüştür.

Timur ile İngiltere, Fransa ve İspanya arasında kurulan ilişki, 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılın başında Batılı saraylar ile Moğol İlhanlı sarayı arasında var olan hareketli bir diplomasiyi yeniden ateşleyen Orta Asyalı Haçlı Müttefiki ilgisini yeniden canlandırması açısından önemlidir.⁴² Aralarında doğrudan olan bu ilişkide: Elçiler ve/veya mektuplar karşılıklı olarak gönderilmiş ve Latinler, Osmanlı karşıtı-Haçlı gibi gördükleri Timur'un Ankara zaferine çok önem vermişlerdir. Öte yandan ise Timur'un, Latin Egeli farklı güçler (Venedikliler, Cenevizliler ve Rodos'taki Hospitalierler) ile olan ilişkisi oldukça değişik, karışık ve iç içe idi.

Venediklilerin ve Cenevizlilerin Timur'un faaliyetlerine olan ilgileri ilk olarak yukarıda da anlatıldığı üzere doğudaki ticari ilgileri ile alakalıydı. Bundan dolayı da Venedik *Sapientes*'i Girit'deki tebasına, Bayezid karşısında aldığı zaferden birkaç hafta sonra Timur ile doğrudan görüşmelere başlamalarını emretti.⁴³ Giovanni Cornaro'ya göre gerçekten de Ankara Savaşı'nın hemen arkasından Venedikliler, Çanakkale boğazını bir Türk geri çekilmesine karşı kapatma teşebbüsünde bulundular.⁴⁴ Bununla birlikte Çanakkale boğazının bu kapatma teşebbüsü ve Peralı Cenevizlilerin buna benzer şekilde Timur'a yaptıkları yardım teklifleri gerçekleştirilemediği gibi, üstelik Ceneviz gemilerinin kaçan Türk birliklerine yardım ettikleri bile kaydedilmiştir. Aynı zamanda Bayezid'e karşı pan-Ege deniz birliği planları da harekete geçirilmiştir.⁴⁵

⁴¹ Şerafeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, yay. M. M. Allahdâd, Kalküta 1885-8, II, s. 598.

⁴² Daha önceki bu anlaşmalar için bkz. A. Knobler, "Missions, Mythologies and the Search for non-European Allies in anti-Islamic Holy War, 1291 - yak. 1540", Doktora Tezi, Cambridge Üniversitesi 1990, s.32-72; J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and the Princes of Europe", *Central Asiatic Journal*, XX, 1976, s.25-40; J. Richard, "The Mongols and the Franks", *Journal of Asian History*, III, 1969, s.45-57; D. Sinor, "The Mongols and Western Europe", *A History of the Crusades 3. The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, ed. K. M. Setton, Madison 1975, s.513-44.

⁴³ *Registres...du sénat*, no.1076; *Délibérations des assemblées*, no.994.

⁴⁴ Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timur*, s.125-8.

⁴⁵ Delaville le Roulx, *Le France en Orient*, s.390, n.2; Barker, *Manuel II Palaeologos*, s. 204, n.5.

Kaydedilmesi gereken birçok tutarsızlıklar da vardır: Sakızlı Cenevizliler Timur'un Türkleri nihai olarak mağlup etmesi üzerine, onunla bir tür ittifak kurma ile açıkça ilgilenmişlerdir. Rodos'daki Hospitalierlerin üstadı Philippe de Naillac'ın onları bu niyetlerinden vazgeçirmek için Dominic de Alamania'yı Sakız'a yolladığı söylenmektedir.⁴⁶ Timur'un biyografi yazarları Şerefeddin Ali Yezdi ve Nizameddin Şami'ye inanacak olursak onlar Hospitalierlerin bu ricasını dikkate almamışlardır. Çünkü her ikisi de Sakız'dan Timur'a bir elçilik heyeti göndermeyi tercih etmişlerdir.⁴⁷ Hospitalierlerin burada çifte standart uyguladığı görülmektedir: Giritli bir elçi olan Buonaccorso Grimani'ye göre Hospitalierlerin üstadı Philippe de Naillac Timur'un peşinden bir heyet göndermiştir.⁴⁸ Hilda Hokkam, Timur hakkındaki popüler biyografisinde Midilli idarecileriyle Timur arasında bazı mektuplaşmalardan bahsetse de bunların bir sağlaması yapılamamıştır.⁴⁹

Latin Ege'sinde Timur'a karşı niçin böylesine bir karmaşa ve birçok çatışan tarz vardı? Berker, "Hıristiyanlar arasında koordineli bir siyasetin olmadığı... Korkunç Timur'un müthiş zaferinden sonra Avrupa'ya karşı düşmanlıklar yapabileceği korkusu taşıdıkları" fikrine sahiptir.⁵⁰ Hatta Hospitalierler'e ait İzmir'e yapılan doğrudan saldırı bile kararlı bir siyaset kuramamıştır. Egeli devletlerin Osmanlılarla 1403 yılı Şubat ayında imzaladıkları bir anlaşma bile

⁴⁶ A. Luttrell, "The Hospitallers at Rhodes: 1306-1421", *A History of the Crusades 3. The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, ed. K. M. Setton, Madison 1975, s.308. [Luttrell'in, N. Iorga'nın "Notes et extraits" adlı eserinden yapmış olduğu alıntı yanlış olsa gerek, doğru referansı ben de tespit edemedim.]

⁴⁷ Şerefeddin Ali Yezdi (*Zafername*, II, s. 482) "Sobe" [Bu kelime *Zafername*'nin elimizdeki baskısında "سبيه" şeklinde geçmektedir. Eseri yayınlayan kişi bu kelime üzerine düştüğü dipnotta eserin edisyon kritiğini yaparken kullanmış olduğu bir elyazması nüshada ise bu kelimenin "سبيه" şeklinde yazıldığını belirtmektedir, bkz. Şerefeddin Ali Yezdi, *Zafername*, yay. Muhammed Abbasi, Tahran 1336 h.ş., II, s.344. (Ç.N.)] adında Sakız'da hüküm süren Frank krallarından birisi olup Timur ile yakınlaşan bir kişiden bahsetmektedir. Bu ismin yazara yakın bir *Maona* [Cenevizliler 1346 yılında Sakız adasını fethetdikleri zaman adayı 29 (daha sonra 12'ye incek) tüccar ve gemi sahibine verdiler. Bu kişiler adada *Maona* adında ticaret şirketi kurdular. (Ç.N.)] üyesine işaret edip etmediği belirsizdir. (Belki Baldassare Cibo olabilir, bkz. A. Rovere, "Documenti della Maona di Chio (secc. XIV-XVI)", *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, n.s. XIX/ii (1979), docs.55, 56, 68.) Nizâmeddin Şâmî (*Histoire des conquêtes de Tamerlan intitulée Zafar-nama*, ed. F. Tauer, Prague, 1937-56, I, s.269 ve II, s.180) aynı konuda bir "Sete" den [Bu kelimenin aslı adı geçen eserde "سسته" şeklinde geçmektedir, a.g.y., (Ç.N.)] bahsetmektedir. (Belki Catraneo ailesinin bir üyesi olabilir, bkz. Rovere, "Documenti", docs.58, 65.)

⁴⁸ Iorga, "Notes et Extraits...I", s.238-40.

⁴⁹ H. Hookham, *Tamburlaine the Conqueror*, London 1962, s.256. W. Miller ["The Gattilusj of Lesbos (1335-1462)", *Essays on the Latin Orient*, Cambridge 1925] bunu herhangi bir şekilde tasdik etmemektedir.

⁵⁰ Barker, *Manuel II Palaeologos*, p.218.

baharda Batı'dan dönen II. Manuel Palaeologos tarafından tanınmamıştır.⁵¹ Kastilyalı Clavijo'nun elçiliği çok iyi bir şekilde karşılanırsa da, Timur'un hemen arkasından gelen İran'daki halefleri şöyle dursun Orta Asya ile bile bir ilişki kurmak için herhangi bir İspanyol teşebbüsü ile sonuçlanamadı.

Batı'nın Timur ile ilişkiye başlaması Hıristiyanlığın, Müslüman tehlikesinden bir Doğulu Hıristiyan kral sayesinde kurtulacağını söyleyen XII. yüzyıl Prester John efsanelerine kadar giden uzunca bir siyasetin parçası idi. Bundan önceki çalışmalar Moğol İhanlılar ile Karamanoğlu ve Akkoyunlular gibi Türk devletleriyle hem Memlûklere hem de Osmanlılara karşı Batılıların sayısız askeri ve diplomatik ittifaklar kurma çabalarını ayrıntılı olarak anlatmıştır.⁵² Eğer Timur, davranışları Hıristiyanlığın ortak düşmanından beklenen düşmanlığa uygun olarak görülen Doğulu bir hükümdarın Batı'daki ana modeline tamamen uygun olarak görüldüyse, ölümünün batı kroniklerinde belirtilmemesi ve zikredilmemesi özellikle şaşırtıcı değildir. Daha önce İhanlılara duyulan şevk gibi, Timur'a olan özlü hayranlık ta Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki büyük siyasi gerginlik döneminde ortaya çıktı. Avrupalı prensler arasındaki iç mücadele muhtemel bir koruyucu bulma ihtimaline –belki de ihtiyacına– yol açtı. Kendinden önceki birçok İhan gibi Timur da batılı idarecilerle temas kurmakta ilk diplomatik adımı attı. Bayezid'e karşı alınan zaferden sonra atılan bu adım, Haçlı ordusunun büyük bir hezimete uğramasından hemen sonraya denk geliyordu. Timur'un önemi, devletinin askeri gücünün gerçek değerinden daha ziyade ortaya çıkışının Batı'ya kritik bir dönemde sunmuş olduğu fırsattan ileri gelmekteydi.

Bu, onun tamamen unutulduğunu söylemek anlamına gelmez. Aksine Timur'un başarıları 19. yüzyıl boyunca (özellikle Batılı krallara bir ayna olan) politik yazı ve dramaya (daha bir çoğu gibi Marlowe) konu olmuştur.⁵³ Onun gerçek diplomasideki kısa görüntüsü Batı'da hayalden kurtulmaya fırsat vermemiştir. Sonuç olarak Timur kusursuz bir ana modeldir ve onun Batı prensleri için bir model ve müttefik olan karakterinin değişmesi 18. yüzyılda Timur karşıtı polemiklerle dolu eserlerin tercümesinden önce değildir.⁵⁴ O, batılı araştırmacılara bilinmeyen Doğu için değişen bir ana model olarak hizmet

⁵¹ G. T. Dennis, "The Byzantine-Turkish Treaty of 1403", *Orientalia Christiana Periodica*, XXXIII, 1967, s.72-88.

⁵² Bkz. A. Knobler, "Missions, Mythologies...", s.32-154.

⁵³ Timur'un popüler literatür ve historiografideki yeri için bkz. A. Knobler, "Creating an enemy: the refiguring of Timur in English historiography", (Baskıda).

⁵⁴ Timur'un kahramanlık erdemleri için mesela bkz. Sir William Temple, "Of Heroic Virtue", *Five Miscellaneous Essays by Sir William Temple*, ed. S. H. Monk, Ann Arbor 1963, s.136. Burada o, "büyük ve kahraman deha" şeklinde anılmaktadır. Diğer örnekler için bkz. Knobler, "Creating an enemy", birçok yerde.

etmiştir. Onun zamanla bir müttefikten düşman statüsüne kayması tamamen, medeni olmayan “yabancı” şüphe ile karşılandığı kolonileşme çağındaki Batılı görüşlere paraleldir: Batı’nın çok korkulan düşmanını 1402 yılında yenmiş olan Hıristiyanlığın koruyucusu olmaktan ve Latin dünyasına yeni bir umut vermekten çok uzaktı. ©